

تاملی در باب روش تحقیق میدانی در پژوهش کیفی

شهاب الدین عالمی

چکیده

در اهمیت روش تحقیق همین بس که برخی براین باورند که علم همان روش است. روشی که اگر صحیح و هماهنگ با هدف پژوهش گزینش گردد، می تواند صحت و کارآمدی پژوهش را تضمین نماید. هر پژوهشگر پس از نیازسنجی و شناسایی مساله، در اولین گام به نحوه انجام تحقیق خواهد اندیشید. از دیرباز تنها این تحقیق کمی بوده که اولین انتخاب تمامی محققین را به سرانجام میرسانده اما بشر به نقطه ای رسید که در تحقیقات پیچیده و خاص، همچنین برخی مطالعات تطبیقی و تحقیق روی افراد، نتوانست از تحقیقات کمی استفاده نماید. لذا تحقیقات کیفی متولد گشت. در این پژوهش برآنیم به معرفی گونه ای از پژوهش کیفی، بطور اخص پژوهش میدانی بپردازیم. در ابتدا با تعریف و پیشینه پژوهش کیفی به بررسی نقاط ضعف و قوت آن پرداخته و سپس تاریخچه ای از تولد تحقیق میدانی بیان میداریم. سرانجام به معرفی پژوهش میدانی، ویژگی ها، نقاط ضعف و قوت و در نهایت فرآیند انجام یک پژوهش میدانی بیان خواهد گردید.

واژه‌های کلیدی: پژوهش کیفی، پژوهش میدانی، ویژگی ها، فرآیند

۱. مقدمه

تولید دانش یکی از ویژگی های اصلی تحقیق به حساب آمده (گروت و وانگ، ۱۳۹۰: ۷) و بستر درک حقایق و اندیشه است. دانش بشری در پایان قرن نوزدهم نسبت به ابتدای تاریخ ۲ برابر و از سال ۱۹۹۰ تقریباً هر ۴ سال ۲ برابر و برطبق پیش بینی ها در سال ۲۰۲۴ روند افزایش یافته های بشری هر ۱۷ روز ۲ برابر می گردد. (سنجری، ۱۳۸۸: ۱۵) این تولید و توسعه هر ساله درصد قابل توجهی از سرمایه های هر کشور را به خود اختصاص می دهد. لذا روش صحیح و هماهنگ با هدف پژوهش با توجه به نیاز های تحقیقاتی مختلف در صحت پژوهش و کارآمدی آن دارای اهمیت بسیاری است (دولانی و دیگران، ۱۳۸۸). الزاماً پس از نیازسنجی و شناسایی مسئله، نخستین تصمیم هر پژوهشگر انتخاب نحوه انجام تحقیق برای رسیدن به نتیجه مطلوب، تحت عنوان روش تحقیق است (تیموری، ۱۳۹۲). آبراهام کیپلان روش تحقیق را مطالعه فرآیند جست و جو تعریف کرده است (گروت و وانگ، ۱۳۹۰: ۸) و اهمیت آن تاجایی پیش رفته است که برخی براین باورند که علم همان روش است. این باور از آنجا نشأت گرفته که هیچ علمی فاقد روش نبوده و دستاورد هر تحقیق علمی به تناسب روشی که با آن بدست آمده، اعتبار می یابد (ساروخانی، ۱۳۹۲: ۵۶).

۲. پیشینه روش های تحقیق:

در طول سالیان دراز پژوهشگران فراوانی از روش تحقیق کمی و یا تجربی به دلایل آسانی، تعمیم پذیری و زود به نتیجه رسیدن استفاده کرده اند. این روش که سابقه طولانی دارد، همواره مورد تایید برنامه ریزان و مجریان قرار داشته و حتی در تحقیقات اجتماعی و فرهنگی نیز از آن به کثرت استفاده گردیده است. با گسترش علم پژوهشگران دریافته اند که نمیتوان از این روش در تحقیقات پیچیده و خاصی که بصورت ناشناخته و مبهم بوده و برخی مطالعات تطبیقی و تحقیق روی افراد، نمیتوان از روش های کمی استفاده کرد و اگر از این روش ها استفاده شود، به نتایج دقیقی نخواهند رسید. لذا با وجود گستردگی و تعمیم پذیری کمتر در کنار سختی و زمان زیاد، در کنار شیوه های تجربی استفاده از روش تحقیق کیفی جهت انجام تحقیقات عمیق رونق گرفت (صالحی امیری و فتحی، ۱۳۹۱). به پژوهش کمی از آنجا که فرض بر ثابت بودن جلوه های اجتماعی در طی زمان و موقعیت ها دارد و توسط همگان دیده شده و توسط مشاهده گران ساخته نمیشود، "اثبات گر" و به پژوهش کیفی، از آن جهت که واقعیت یگانه ای وجود نداشته و مشاهده گری براساس بخشی از فرآیند پژوهشگری و مبتنی بر ذهن بوده و بدون وجود پژوهشگر داده ای وجود ندارد، پژوهش "مابعد اثبات گر" گفته می شود. (رحمان زاده، ۲۰۰۹) اگرچه انتخاب روش مناسب، تابع مفروضات شخصی محقق از ماهیت واقعیت ها و چگونگی درک آنهاست (گروت و وانگ، ۱۳۹۰: ۲۱) اما قریب به سه دهه است که روش کیفی روش مورد علاقه قریب به اتفاق اروپاییان بوده و در صورت خوب انجام گرفتن توانسته به تبیین نظریه ای جدید نائل شود (منادی، ۱۳۸۵).

۳. پژوهش کیفی:

به مجموعه فعالیت هایی از قبیل مشاهده، مصاحبه و... که محقق را در کسب اطلاعات کمک میکنند، تحقیق کیفی گویند. این اطلاعات بصورت توصیف های تحلیلی که توسط خود محقق از قرار دادن خود به جای دیگران حاصل شده و بطور خلاصه نتیجه زندگی کردن با مردم مورد پژوهش است. (دلاور، ۱۳۸۵: ۲۵۹) به نقل از رحمان

زاده، ۲۰۰۹). میسون (۱۹۹۶) روش کیفی را تعبیری منعطف نسبت به محتوای اجتماعی اطلاعات میدانند که هدف آن درک همه جانبه موضوع همراه با ظرافت های آن است. (محمدی، ۱۳۹۱) آنسلم استراس (۱۳۸۵) تحقیق کیفی را تحقیقی میدانند که که با شیوه هایی غیر از روش های آماری یا هرگونه کمی کردن یافته هایی را کسب کند (رحمان زاده، ۲۰۰۹). زلدیچ (۱۹۶۲) تحقیق کیفی را بر مبنای دو معیار شایستگی اطلاعاتی و کارایی مورد قضاوت قرار میدهد و عقیده دارد طرح تحقیقی باید بتواند پرسش های پژوهشگر را بطور عمیق پاسخ داده و با توجه به زمان و هزینه ها، بطور مناسب جمع آوری شده باشند (صالحی امیری و حیدری زاده، ۱۳۹۳). در تحقیق کیفی زندگی مردمی که در ایجاد آن مشارکت دارند را از درون توصیف میکند و سعی در فهم بهتر واقعیت های اجتماعی با توجه به فرآیندها و الگوها و مشخصه های ساختاری دارد. بطور خلاصه در تحقیق کیفی مسائل عمیق در دنیای واقعی مورد شناسایی قرار میگیرند و با استفاده از این روش میتوان شرایط واقعی زندگی مردم را با تمام پیچیدگی های اجتماعی و بدور از شرایط غیر واقعی به تصویر کشید. این گستردگی در دامنه ارزش میتواند درباره نظام های نوآور و پدیده های ناشناخته، علت متفاوت بودن سیاست و جنبه های اجرایی، روابط غیررسمی و بدون ساختار، علت مغایر بودن هدف های اعلان شده و واقعی و در کل، درباره تمامی متغیرهای کمتر شناخته شده یا آنهایی که به سبب مشکلات اجرایی یا اخلاقی، نتوان آنرا به روش های تجربی مورد بررسی قرار داد، در رشته های مختلفی چون علوم اجتماعی، تربیتی، برنامه ریزی، مدیریت و بطور کلس در علوم کاربردی استفاده نمود. (صالحی امیری و فتحی، ۱۳۹۱) اما خاستگاه اصلی تحقیق کیفی را علوم اجتماعی میدانند (گروت و وانگ، ۱۳۹۰: ۱۷۹) مسیر در انجام تحقیق کیفی بصورت غیر خطی و چرخه ای است. این مسیر چرخه ای به محقق کمک میکند که با عبور از مرحله ای متوالی، دوباره بتواند به عقب بازگردد و با تاملی بیشتر به پیش رود. این روند مارپیچی اگرچه آهستگی در صعود را در پی خواهد داشت اما با هر چرخش و تکراری، زمینه احساس و درک کلی و فهم پیچیده معانی را از طریق در کنار هم قرار دادن اطلاعات پراکنده، میسر میکند (ایمان و غفاری نسب، ۱۳۸۹).

۴. اجزای عمده ی تشکیل دهنده ی تحقیق کیفی:

تحقیقات کیفی را میتوان در ۳ بخش کلی تقسیم بندی کرد که هر بخش شامل مراحل و فعالیت هایی است که در هر تحقیق کیفی باید انجام بپذیرد:

جز اول مربوط به داده های تحقیق هستند که عموماً از طریق مصاحبه و مشاهده و مشارکت، از منابع مختلف بدست می آیند.

جز دوم روش های تحلیل است. در این بخش که برای دست یابی به یافته ها بکار می رود، محقق از طریق مفهوم پردازی داده ها که از آن به کدگذاری تعبیر می کنیم، با استفاده از شیوه هایی نظیر نمونه گیری غیر آماری، یادداشت برداری و ارائه دیاگرام مفهومی، برای رسیدن به یافته ها یا نظریه ها به تحلیل میپردازد. جز سوم که آخرین بخش از هر تحقیق کیفی است، محقق گزارش های نوشته شده و شفاهی را بصورت ارائه در مجامع و کنفرانس های علمی ارائه می دهد (استراس و کوربن، ۱۳۸۵: ۱۹-۲۰ به نقل از رحمان زاده، ۲۰۰۹).

۵. نقاط ضعف و قوت تحقیق کیفی

درباره ویژگی ها ، نقاط ضعف و قوت پژوهش به روش کیفی ، محققین بسیاری اظهار نظر نموده اند. این ویژگی ها باعث شده پژوهشگران هریک با توجه به آنها روش مورد نظر خود را در پژوهش برگزینند. در جدول شماره ۱ برخی ویژگی های تحقیق کیفی آورده شده است. از نقاط قوت پژوهش کیفی در وهله اول میتوان از واقعی و طبیعی بودن پژوهش نام برد. در پژوهش کیفی رفتار در دنیای واقعی و نه ساختگی مورد بررسی قرار میگیرد. عمق ادراک و انعطاف پذیری نیز از برجسته ترین نقاط قوت در پژوهش کیفی بشمار می آیند. در این نوع پژوهش ، نظرهایی که در ارتباط و ناشی از زندگی هستند ، نمود پیدا کرده و میتوان به سوالات از قبل تعیین شده در زمان اجرای تحقیق پاسخ داد. اما مسلماً این روش نیز با تمامی ویژگی ها و نقاط قوت، میتوان ضعف هایی را برای آن در نظر گرفت. بطور مثال میتوان بیان داشت در پژوهش کیفی ، ممکن است بدون رضایت و اطلاع قبلی از نمونه یا جامعه ، اطلاعات جمع آوری کرد که این عمل را برخی تجاوز به حقوق انسانی آزمودنی ها نامیده اند. در عین حال از مخاطرات قانونی ، اخلاقی و جانی نیز نمی توان صرف نظر کرد زیرا در برخی تحقیقات محقق بطور مثال در تحقیقات جنایی ، میتواند به خود یا دیگران آسیب وارد کند. اگرچه این نقاط ضعف را میتوان با تدابیر از پیش تعیین شده به حداقل رسانید و یا حتی از بین برد ولی همیشه این مشکل در کمین تحقیقات کیفی قرار دارد که ممکن است گزارش بدست آمده ، از حوادث نادر بوده و قابلیت پایایی نداشته باشد. (دلاور، ۱۳۸۵ : ۲۶۲-۲۶۵ به نقل از رحمان زاده، ۲۰۰۹).

کل نگر	تجربی (بنیاد بررسی میدانی)	تفسیرهای بی واسطه	مقاومت در برابر دستکاری
طبیعت گرا	غیر مداخله گر	راعی اصول اخلاقی پژوهش	تأکیدی (کنشگر مقصدمند)
توصیفگر	بدون لحن موعظه وار	پژوهشگران صاحب نظر	تفسیری (پژوهشگر شهودی)

جدول شماره ۱ - ویژگی های تحقیق کیفی تلخیص از صالحی امیری و فتحی، ۱۳۹۱

۶. پیش فرض های تحقیق کیفی:

در تحقیقات کیفی نیز بسان روش های دیگر پژوهش ، پیش فرض هایی وجود داشته که محققین را در راه رسیدن به اهداف خود یاری میرسانند. این ویژگی ها از ویژگی های کلی درباره محققین کیفی شروع شده و به ویژگی هایی مختص تحقیق کیفی میرسد. از این ویژگی ها میتوان بیان داشت که محققین کیفی از آنجا که خود ابزار اصلی گردآوری و تحلیل داده ها هستند ، به پیامد ها توجه دارند و عمدتاً به فرآیند ها میپردازند، از این رو در پی معنادهی به مسئله هستند. این معنا و درک و فهم ، جنبه توصیفی داشته و به وسیله کلمات یا تصاویر بدست می آید. همانطور که بیان گردید تحقیق کیفی از داده ها و جزئیات آغاز گشته و در راستای استقرایی بودن، به ساختن مفاهیم میپردازد. در این راه محقق با برقراری ارتباط با افراد مورد بررسی ، عملاً به تحقیق میدانی پرداخته و با حضور در محیط ، به مشاهده ، تحلیل و ثبت رفتار می پردازد (ایمان و غفاری نسب، ۱۳۸۹).

تحقیق میدانی، بطور اخص به منظور مطالعه فرآیندهای اجتماعی وابسته به زمان، مناسب است و نقطه قوت آن، جامعیتی است که بواسطه آن در اختیار محقق قرار میگیرد. این جامعیت نتیجه رویارویی مستقیم با پدیده

اجتماعی مورد مطالعه و مشاهد کامل آن توسط محقق است که می تواند درک عمیق تر و کامل تری از آن پدیده به دست آورد. (ارل بی، ۱۳۸۷: ۵۸۸)

۷. مطالعه میدانی

به نظر کر لینجر (۱۹۸۶) مطالعات میدانی، بررسی های علمی غیرآزمایشی است که در ساختار های اجتماعی حقیقی، به دنبال کشف روابط و تعامل بین متغیرهای جامعه شناسی، روانشناسی و آموزشی است. محقق در این نوع مطالعه، روابط بین نگرش ها و ارزش ها و غیره را در وضع موجود و با توجه به موقعیت اجتماعی مطالعه کرده و هیچ تغییری را از روی عمد و بدون توجه دستکاری نمی کند (پاشا شریفی و نجفی زند، ۱۳۸۴: ۹). به نقل از هدایت پناه، (۱۳۹۵) فرهادی (۱۳۸۱) از دو اصطلاح کلیدی "مشاهده مستقیم" و "رویداد طبیعی در حال بروز" را اساس تحقیق میدانی دانسته و بیان می دارد، تحقیق میدانی را بررسی و مشاهده مستقیم رویدادی که بطور طبیعی در حال بروز است میدانند. مشاهده مستقیم به این معنا که محقق رویداد را در هنگام اتفاق، بررسی می کند و رویداد طبیعی بدین معنا که محقق در خلق، ادامه، و قطع طبیعی رویداد، دخالتی ندارد. (فرهادی، ۱۳۸۱: ۱۲۲) به نقل از هدایت پناه، (۱۳۹۵) وان منن، تحقیق میدانی را دارای معانی مختلف دانسته و کلمات متضاد زیادی را درباره مفهوم آن بیان می دارد. او معتقد است که: مشارکت و عدم مشارکت، وفاداری و بی وفایی، آشکار بودن و سری بودن درباره آن صادق است. او ذکر این نکته را درباره تحقیق میدانی مهم ترین نکته دانسته که در این نوع پژوهش، محقق با وجود پرورش یافتن در فرهنگی خاص، به عضویت گروهی که مشغول مطالعه آن است در آمده و در آن فرهنگ جامعه پذیر می گردد. این جامعه پذیری متعاقباً تاثیر عاطفی نیز بر او خواهد گذارد، تا به حدی که میتواند زندگی خصوصی محقق را نیز تحت تاثیر قرار دهد. این تاثیر اگرچه گاهی سرگرم کننده و هیجان انگیز است اما امکان دارد به امنیت جسمانی و روانی او نیز خدشه وارد کند. لذا انجام این تحقیق، مشکل و مستلزم داشتن دو نوع زندگی آنی است. (ایمان و غفاری نسب، ۱۳۸۹) صبری (۱۳۸۸) روش میدانی را بعضاً روش خیابانی نامیده و آنرا روشی ناگزیر از مراجعه مستقیم می داند که پژوهشگر باید به محیط بیرون رفته و با مراجعه مستقیم و ارتباط با افراد یا محیط مورد مطالعه، اعم از انسان، موسسات، سکونتگاهها، موارد و غیره، اطلاعات مورد نظر خود را گردآوری کند و انواع آنرا بدین گونه بیان می دارد: روش مشاهده، روش مصاحبه، روش پرسشنامه ای، روش آزمون و روش های صوتی و تصویری و یا ترکیبی از اینها (صبری، ۱۳۸۸: ۹۷) به نقل از هدایت پناه، (۱۳۹۵)

حسن زاده (۱۳۸۸) تحقیق میدانی را غالباً زیرمجموعه تحقیقات کاربردی دسته بندی کرده و آنرا تنگاتنگ موقعیت واقعی و روزمره زندگی میدانند که نتایج آنرا راحت تر از تحقیق آزمایشگاهی تعمیم داد (حسن زاده ۱۳۸۸: ۱۴۰) به نقل از هدایت پناه، (۱۳۹۵)

۸. مختصر تاریخچه تحقیق میدانی

از آنجاکه مشاهدات بطور معمول به زبان عادی بیان می گردد، برخی تحقیق میدانی را همان تحقیق کیفی می انگارند اما در واقع هدف تحقیق میدانی مشاهده بر اساس چارچوب مرجع است. این مشاهده و گزارش میدانی قدمت این روش را به قدمت خود خط نزدیک می کند. بطور نمونه هرودت در قرن پنجم پیش از میلاد، حکایاتی

را بصورت گزارش برای سرگرمی مردمان بیان می داشت. رومیان این نوع گزارش نویسی را ادامه دادند از جمله توسیدید که شرحی از رسومات قبایل را نگاشته است. در روزگاران پسین، از چینیان نیز نوشته های بسیاری وجود داشته من جمله فردی که برای زیارت به هند رفته و مشاهدات گسترده خود را به رشته تحریر درآورده است. مسلمانان نیز در زمینه کار میدانی و یا بطور صحیح تر گزارش نویسی بسیار نوشته اند. باید البته این نکته را بیان داشت که این گزارش نویسی مردمانی که به سرزمین های دور می رفتند، عمدتاً فرهنگ و مردمان عجیب و غریب از نگاه خود را سوژه نگارش خود قرار داده و عمدتاً درباره آنان نوشته اند. با افزایش جهانگردی سیاحان، این روال بدین گونه گسترش پیدا کرد تا تحقیقات میدانی بصورت آکادمیک در پایان قرن نوزدهم میلادی و با بروز و ظهور علم انسان شناسی که در ابتدا صرفاً مواردی خاص را مورد توجه قرار میداد، به مرحله ای جدید پای نهاد و به مرور زمان، مشاهده مستقیم با خواندن اسناد و ... بسط پیدا کرده و به مرور به روند تکاملی خود پرداخت. (ایمان و غفاری نسب، ۱۳۸۹) همان طور که به اختصار بیان گردید، مبلغان مذهبی و جهانگردان، یکی برای تبلیغ آیین مسیح و دیگری برای ارضای حس کنجکاوی، به ناچار مخاطره سفر را به جان خریده و زندگی در میان اقوام ناشناخته را برمیگزیدند. این افراد اگرچه برای پژوهش به زندگی در این اجتماعات نمی پرداختند اما پژوهشگران بسیاری چون دورکیم و تایلر از مشاهدات و شهادت های غیرحرفه ای آنان برای تحقیقات خود استفاده میکردند. (صالحی امیری و فتحی، ۱۳۹۱) در باب پیشینه پژوهش میدانی، از اولین پژوهش های هدفمند و با روش تحقیق مدون در این حوزه میتوان به مطلب برونیسلاو مالینوسکی، انسان شناس اجتماعی اهل انگلیس اشاره داشت. او در دهه ۱۹۲۰ به مدت زمان طولانی با گروهی از افراد بطور مستقیم زندگی کرده و سپس درباره نحوه گردآوری داده های خود مطالبی نگاشته و کار میدانی خود را به شیوه ای جدید با جدا سازی مشاهده مستقیم، استنباط های محقق و اظهارات اعضا به پیش برد. او اعتقاد داشت که این تعامل مستقیم به واسطه زندگی با بومیان، میتواند محقق را در درک و فراگیری عقاید، عادات و فرآیند های اجتماعی آنان بیدار کند. اگرچه این روند پس از جنگ جهانی دوم به دلیل رقابت و پیشینه قوی پژوهش های کمی تا دهه ۱۹۷۰ رو به افول نهاد اما امروزه محققین، بیشتر دو شاخه قوم نگاری و روش شناسی قومی را با وجود قرار نگرفتن در هسته پژوهش میدانی بیشتر مورد بهره برداری قرار میدهند (دانایی فرد و کاظمی، ۱۳۹۴: ۳۰۴-۲۹۲ به نقل از هدایت پناه، ۱۳۹۵). لازم به یادآوری است که در دهه ۱۹۳۰ که اوج انجام این نوع پژوهش در مکتب شیکاگو بود، پژوهشگران این مکتب به جای مطالعه دیگر اقوام، متوجه شیوه زندگی خود شده و به گفت و شنود با انسان های پیرامون خود و ثبت سرگذشت آنان پرداختند. (صالحی امیری و فتحی، ۱۳۹۱)

۹. مزایا و معایب تحقیق میدانی

مزایا		معایب	
نزدیکی به شرایط جهان واقعی	بهترین راه برای کشف اطلاعات خاص	رابطه علت و معلولی بین پدیده ها قطعی نیست	امکان اختلال در روند طبیعی با حضور محقق
اطلاعات به دست آمده به روز	امکان محرمانه بودن	هزینه و وقت زیاد	تعمیم پذیری محدود
امکان استخراج فرضیه ها و آزمایش		تکرار سخت تحقیق	

جدول شماره ۲ - مزایا و معایب تحقیق میدانی تلخیص از صالحی امیری و فتحی، ۱۳۹۱

۱۰. ویژگی های تحقیق میدانی

به عبارت دقیق تر میتوان اینگونه استنباط کرد که پژوهش میدانی نوعی جهت گیری نسبت به پژوهش بوده و در آن فنون ثابت، مشخص و مدونی وجود ندارد و شیوه های مختلف و متعدد میتواند محقق را برای کسب اطلاعات یاری رساند. شاترمن واشتراوس (۱۹۷۳) در این باره میگویند: «شیوه میدانی بیشتر شبیه چتری از فعالیت است که زیر آن از هرفنی می توان برای کسب دانش مطلوب و برای فرایند های تفکر درمورد این اطلاعات استفاده کرد» (دانایی فرد و کاظمی، ۱۳۹۴: ۳۰۵) به نقل از هدایت پناه، (۱۳۹۵) در جدول زیر ویژگی های تحقیق میدانی را به اختصار بیان داشته ایم:

ویژگی های تحقیق میدانی		
طرح میدانی آزاد	محیط معرف موردی خاص و توصیف کننده بسیاری از این دست	متکی بر خصوصیات محققان
پیشبرد تحقیق برنامه مند	امکان انتخاب شیوه های خاص گردآوری اطلاعات باتوجه به محیط	محقق مغل و اثرگذار بر محیط نیست
امکان مطالعه محیط ساخت یافته یا نیافته	ناتوانی در دستکاری محیط بدلیل مسائل اخلاقی	مطالعه متمرکز و موشکافانه

جدول شماره ۲ - ویژگی های تحقیق میدانی تلخیص از صالحی امیری و فتحی، ۱۳۹۱

۱۱. فرایند تحقیق میدانی

نویمان مراحل ورود به میدان تحقیق و انجام یک پژوهش میدانی را طی ۱۰ مرحله جزا طبقه بندی کرده است. به اعتقاد او در یک پژوهش میدانی در ابتدا محقق با خواندن نگاشته ها و ادبیات، آماده ورود به تحقیق می شود. سپس مکان و میدان تحقیق را مشخص کرده و به برقراری ارتباط با اعضای محیطی که سعی در مطالعه آن دارد، میپردازد. حال او باید مشخص کند که چگونه به مکان تحقیق دست خواهد یافت. در این مرحله او آماده پذیرش نقش تازه خویش در میدان تحقیق است. او در این مرحله یاد میگیرد چگونه ارتباط نزدیکی با اعضای و افراد میدان تحقیق برقرار نماید. در طی این ارتباطات، او به مشاهده، شنیدن و بطور کلی گردآوری داده های کیفی میپردازد. با جمع آوری داده ها، پژوهش به مرحله جدیدی وارد خواهد شد. در این مرحله محقق داده های جمع آوری شده را تحلیل و به فرضیه سازی خواهد پرداخت. او در این مرحله حتی فرضیات خویش را مورد آزمایش قرار میدهد. سپس از آنجا که جنبه های محیط کاملاً برای محقق روشن گشته است، او به نمونه گیری نظری میپردازد. انجام مصاحبه های میدانی با افراد مطلع در این بخش کارگشا خواهد بود. حال محقق به پایان مراحل تحقیق میدانی خود رسیده است. او میدان و نقش جدید خود را ترک و به تکمیل گزارش های خود و ارائه آنها خواهد پرداخت (ایمان و غفاری نسب، ۱۳۸۹). اگرچه این سیر بطور خلاصه و مجزا بیان گردید ولی درباره فرآیند و نحوه انجام تحقیق میدانی مراحل زیر را به ترتیب گام های یک پژوهش میدانی دانسته اند. مشخصاً برخی از این مراحل مختص تحقیق میدانی است و برخی دیگر از این مراحل با توجه به ماهیت پژوهشی تحقیق میدانی، در فرآیند پژوهش های نوع دیگر نیز بکار میروند:

۱. گام اول: انتخاب موضوع و بیان مسئله

در تمامی پژوهش‌ها اولین مرحله برای شروع پژوهش تعریف مساله است. این تعریف درست مساله است که می‌تواند زیرساخت فراهم کردن اطلاعات را بسازد. در بیان مساله اهداف را مشخص و به دنبال نگارش طرح تحقیق خواهیم رفت. در این میان ذکر این نکته ضروری است که طرح تحقیق با منابع اطلاعاتی بسیار رابطه نزدیکی داشته و جنبه توصیفی یا اکتشافی مساله را روشن خواهد نمود.

۲. گام دوم تعیین گزاره‌های پژوهش

از آنجا که در تحقیقات کیفی اهداف و فرضیات ثابت و لایتغیر نیستند، می‌توانیم در جریات تحقیق، این فرضیات را دچار تغییر و تحول کنیم.

۳. گام سوم تعیین مورد تحقیق

در این مرحله با توجه به پرسش‌های نخستین تحقیق، واحد تجزیه و تحلیل را مشخص نموده و از بس مشکل‌ترین مرحله تحقیق میدانی برآییم.

۴. گام چهارم گردآوری داده‌ها

از آنجا که دو روش مشاهده و مصاحبه منابع اصلی در گردآوری داده‌های تحقیق کیفی بشمار می‌آیند، در این مرحله محقق با اعتماد و تردید نظم و ارتباط میان این داده‌ها برقرار مینماید.

۵. گام پنجم تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این مرحله محقق از میان انبوهی از داده‌ها، برای هر هدف تحقیق و پرسش، گزینش‌های تحلیلی معین را انتخاب کرده و با توجه به هدف، سطح و گسترش تحلیل اطلاعات را مشخص مینماید.

۶. گام ششم تهیه گزارش تحقیق

در این مرحله پژوهشگر بسان دیگر گونه‌های روش تحقیق، نتایج بدست آمده از تجزیه و تحلیل را بصورت گزارشی کتبی یا شفاهی، بطوری ساده و در خصوص نیازهای اطلاعاتی مربوط به موقعیت تصمیم‌گیری ارائه می‌نماید. (صالحی امیری و فتاحی، ۱۳۹۱)

منابع:

ببی، ارل. (۱۳۸۷). روشهای تحقیق در علوم اجتماعی (جلد دوم). ترجمه رضا فاضل. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

تیموری، شراره. (۱۳۹۲). تبیین و بررسی شاخصهای روشهای تحقیق کاربردی در طراحی صنعتی. نشریه هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی. دوره ۱۸، شماره ۴، صص ۶۷-۷۴.

دولانی، عباس. حسینی نسب، سید داود. نیک نفس، بهروز. (۱۳۸۸). روشهای تحقیق مورد استفاده در پایان نامه‌های فارغ التحصیلان دانشگاه علوم پزشکی تبریز در سالهای ۷۵ تا ۸۴. فصلنامه علمی پژوهشی علوم و فناوری اطلاعات. دوره ۲۵، شماره ۲، صص ۱۶۹-۱۸۷.

رحمان زاده، مهدی. (۲۰۰۹). درآمدی بر روش تحقیق کیفی. پژوهشکده باقرالعلوم. پایگاه مقالات علمی مدیریت.

- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۲). روشهای تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اقتصادی.
- صالحی امیری، رضا، فتحی، سروش. (۱۳۹۱). مجموعه مقالات روشهای تحقیق کیفی در پژوهش های اجتماعی، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.
- گروت، لیندا، وانگ، دیوید. (۱۳۹۰). روش های تحقیق در معماری. ترجمه علیرضا عینی فر. تهران: دانشگاه تهران.
- محمدی، سیدبیوک. (۱۳۹۱). شناسایی شاخصهای قدرت در خانواده به روش تحقیق کیفی. نشریه جامعه پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سال سوم، شماره اول، صص ۱۳۹-۱۵۸.
- هدایت پناه، احمد. (۱۳۹۵). گفتار بیستم و دوم از سلسله مطالب تعلیم و تربیت و روش تحقیق. پژوهش های پیمایشی و میدانی در پروپزال نویسی. پایگاه خبری تحلیلی روشن خبر.